

Távlat és küldetés

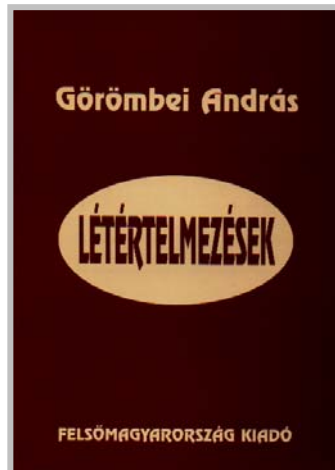
GÖRÖMBEI ANDRÁS: LÉTÉRTELMEZÉSEK

Három részre osztotta új gyűjteményes kötetének írásait Görömbei András. A könyv három nagy fejezete közül a tanulmányokat összegyűjtő, címadó ciklus került az élre; a záró fejezet a szerző irodalomfelfogását árnyaltan körülíró, polemikus-dialogikus előadásainak szerkesztett szövegét tartalmazza. A középső fejezetet a kisebb terjedelmű írások, kritikák alkotják. Az egyes életműveket több írásban is elemző csoportok közül a szaktudományos céllal íródott tanulmány mindig megelőzi az ismeretterjesztő szándékkal, tágabb olvasókört készít el. E szerkezetből kiindulva logikus a következtetés: Görömbei András írásai mindig hangsúlyos szerepe van a kezdő és záró mondat(ok)nak.

„Egy költő műve azzal, hogy itt hagyta, nem kész. Nemzete szellemében kell elkészülnie» – írta Németh László Ady halálának huszonötödik évfordulóján. Ezek a sorok vezetnek be a *Létértelmezéseket*. Az első két mondat rögtön idézet: mintha csak azt akarnák kifejezni, hogy aki e könyvet írta, szívesen támasz-

kodik elődei, kortársai gondolataira. Másként fogalmazva: az olvasást, az értelmezést dialógusnak, együtt-gondolkodásnak tartja. Az idézet Németh Lászlótól származik: nem csupán a róla szóló tanulmányok, de a könyv más írásaiban oly gyakori Németh László-idézetek is tanúsítják szerzőnk szoros kapcsolatát a nagy író műveivel. Az idézet első mondata olyan gondolatot vet fel, amely a 60-as évektől egyre gyakrabban s mind több változatban hangzik el Nyugat-Európában s vagy két évtizede nálunk is. Csakhogy Németh László ezt 1936-ban írta! Görömbei András nem emeli ki ezt a tényt, szerényen csak ennyit fűz hozzá az idézett mondatokhoz: „A befogadást már ő is a mű létmódjához tartozónak tekintette tehát.” Többször hangot adott Görömbei András annak a hiányérzetének, hogy manapság mintha elfeledkeznénk a magyar irodalomtörténezszekekről, s ott is nyugati nagysághoz folyamodunk, ahol – időben őket megelőző – elődeinkhez, Horváth Jánoshoz, Babits Mihályhoz, Szerb Antalhoz vagy Németh Lászlóhoz fordulhatnánk.

Ne feledkezzünk el persze az idézet második tagmondatáról se. Szerzőnk éberségéről, pontosságáról, értelmezői szigoráról is számot ad, amikor a „kell elkészülnie” meghaladottságát – hisz minden olvasás újrateremti, újraírja a művet – sem hagyja figyelmen kívül. Ez azonban nem homályosítja el értelmezésében a „nemzete szellemében” jelentőségét: Görömbei saját hitvallását megfogalmazva közvetlenül kapcsolódik Németh Lászlóhoz, így mindkettejükre igaz, hogy „az irodalmat

Felsőmagyarország Kiadó
Miskolc, 1999
466 oldal, 1100,- Ft

esztétikai létdokumentumnak és létértelmezésnek tekinti, ezért nem zár ki belőle semmiféle egyéni vagy közösségi élményt, léttapasztalatot, ha az esztétikai értéként jelenik meg a műben.” E felfogás szerint az irodalmi művek értékének egyaránt fontos összetevője lehet az intellektuális-egzisztenciális problematika és a közösségi-nemzeti sorskérdés; s így burkoltan mintegy szembenállását fogalmazza meg – mint a kötet nem egy tanulmányában nyíltan is – azzal a mai divatú olvasásmóddal, amely idejétmúltat tekinti a képviselői-közéleti ihletettséggel irodalmat. Nem véletlenül zárja *A gondolkodó Ady* című nyitótanulmányt, visszakapcsolva a felütéshez, hitvallás-értékű összefoglalás, Németh László-idézetrel teljessé téve a keretet: „Ady küldetéstudata mély felelősség-érzetből táplálkozott, eredményeiben pedig értelmet és igazolást nyert. Kegyetlen bírálata mindig átsüt a mélyebb szeretet, a létérdekű aggodás, a megőrizni, felemelni akaró szenvedély. »Ady nemcsak keseregte a magyarságot, hanem alkotta is.«”

Ez az általánosan jellemző szerkesztésmód: hangsúlyos felütés, a zárlatban visszatérés a nyitó gondolatához, a tárgyalásban néhány pontosan körülhatárolt rendezőelv szerinti szigorú, de az árnyalatokat is felkutató haladás – ez adja Görömbei András írásainak plaszticitását, gördülékenységét, sodró ritmusát. Mind tanulmányait, mind esszéit és kritikáit az éles, ugyanakkor a célnak példás következetességgel alárendelt szűkített problémafelvetés jellemzi. Ezt a szűkítést téves volna itt a probléma elszegényítéseként értelmezni. Nem másról van szó, mint tudósi mértékletességről: a problémakör pontos körülhatárolásáról. A gondolkodás plaszticitása nem érvényesülne azonban stílusának páratlan világossága nélkül. Összefoglaló érvényű, sűrítő nyitómondataiban is szinte áttetszően egyszerű a fogalmazásmódja. *A Németh László keresztségéről* című tanulmányát így kezdi:

„Németh László grandiózus életművének a centrumában az üdvösségügy, az embert önmaga fölé emelő magatartás-minőség kimunkálása áll.” E mondat világos fogalmazása ellenére is sok mindent sűrít össze. Kinyilvánítja, hogy Németh László egész életművét készül vizsgálni, még hozzá egy speciális szempontból. E kiemelt szempontoz, az üdvösségügyhöz rögtön hozzárendeli legfontosabb értelmezését, az „embert önmaga fölé emelő magatartás-minőség”-et, amely e tanulmány végső tanulságának summája. E mondatában kimondatlanul ott rejlik az a meggyőződés is, hogy az üdvösségügy – legalább is Németh László számára – nem pusztán egzisztenciális, nem is csak művészi, hanem közösségi és általános emberi kérdés. Ugyanez a különös képesség, sűrítés-összefoglalás és plasztikus-világos kifejezés kettőssége jellemzi például a Karácsony Benő-monográfiáról írott kritikát, a Czine Mihály könyvére írott recenziót, a *Németh László Tanú-korszaka* című kritikát – bárhol is ütjük fel, a kötet valamennyi írását.

Mégegyszer hangsúlyozom: a mértékletesség, arányosság elvén alapuló szűkítés korántsem jelenti a távlat hiányát. Eppen ellenkezőleg: Görömbei András munkáiban az egyik legnagyobb érték az az irodalomtudományos, sőt művelődéstörténeti-kulturális *távlat*, amely – a szerző olykor talán túlzott szerénysége folytán – nem egyszer rejtetten, de ott munkál minden leírt sora mögött. Gondolatainak, esztétikai-irodalomtörténeti ítéleteinek aranyfedezete az a kivételesen széles tájékozottság, amelyet száz évvel ezelőtt talán arcpírító lett volna szóba hozni is, ma azonban a legkritikább esetben jellemző „alul-speciálizált” irodalmárainkra. Közvetlen kutatási területe átfogja az egész XX. századot, tanulmányai pedig a teljes magyar irodalom együtt-látásának példái – együtt-látás alatt értve ezúttal az irodalom különböző korszakait, Balassitól századunkig. Egyike

ő ugyanakkor azon irodalomtörténészeknek – ma sincsenek sokan, a hetvenes években azonban alig néhány társával teljesen elszigetelődött –, akik a magyar irodalmat a politikai határoktól függetlenül is együtt-látják. Ennek a már-már makacs hajthatatlanságnak – hiszen a kommunizmus ideje alatt a konformisták szemében (jobb esetben) annak tűnhetett – éppannyira túlbecsülhetetlen, mint amennyire mindmáig föl nem becsült és el nem ismert a jelentősége. Egyes mai irodalmi iskolák értelmezhetik irodalompolitikai sakkhúzásként a kisebbségi irodalmak egyenjogúsítását, az akkori küzdők – köztük Görömbei András – egész életművükkel állnak helyt a *küldetés*ként vállalt, irodalompolitikai szempontból éppenhogy rendkívül hálátlan szerepért, az *egész* kisebbségi magyar irodalom – beleértve a nyugati magyar irodalmat is – alapos számbavételéért, nem csupán magyar-, de világirodalmi mércén való megmértetéséért. S csak a saját részrehajlásaitól elvakítottak látnak ott elfogultságot, ahol egyazon ihletettséggel és igényességgel ír a szerző Szócs Gézáról, Székely Jánosról vagy Tolnai Ottóról, mint Szilágyi Istvánról, Sütő Andrásról vagy Tamási Áronról (*Napjaink kisebbségi magyar irodalma*, 1993, 1997). Az új kötetben pedig a kárpátaljai irodalomról írt összefoglaló tanulmány is tanúsítja, hogy az emberi együttérzés sem tudja elfogultságra készíteni az irodalomtörténészt, aki több évtized irodalmának mérlegét vonja meg őszinte szigorúsággal ebben a mondatban: „Tragikus sajátossága ennek az irodalomnak, hogy az összetettebb szemlélet kialakítása a dogmatizmus továbbélése miatt egészen a rendszerváltoztatásig áttörhetetlennek bizonyuló akadályokba ütközött.”

A távlat e tanulmányokban és esszéikben nem korlátozható az irodalomra: értem itt úgy is, mint művelődéstörténeti-történelmi átéltséget, tehát mint szélesebb összefüggésekben való gondolkozást, s úgy

is, mint *szemléleti mélységet*. Előbbire példaként hozhatom *A gondolkodó Ady* gazdag filozófiai-teológiai párhuzamait, vagy éppen a kvantumfizika komplementaritás-elvének szuverén alkalmazását Ady gondolkodói alkatára. A szemléleti mélység pedig Görömbei András gondolkodói alkatának legfőbb jellemzője. Annak bizonyossága, hogy az egyéni nézőpont, az egyéni olvasói ízlés, a szuverén irodalomértelmezői horizont csak akkor válik igazi alkotói távlattá, ha kellően átgondolt, koherens, gazdag, nem kirekesztő, hanem befogadó szemléletű. Görömbei egyéni ízlése és irodalomfelfogása összeforrottságában, egyszersmind rugalmasságában tárul elénk. Különböző alkatú művészeket képes egyazon szenvedéllyel olvasni és „vallatóra fogni”, nem titkolja viszont „elfogultságát”, olvasói és tudói vonzódását ahhoz az irodalomhoz, amely az egzisztenciális kérdések mellett számot vet a szűkebb vagy tágabb, kisebbségi és nemzeti vagy egyetemes emberi közösségek sorskérdéseivel is. Első olvasásra felületes önisméltésnek hathat e szemlélet többszöri, többféle megfogalmazása, holott egy mély átéltségű emberi-alkotói hitvallás megfogalmazás-kísérleteiről, tudatosításáról van szó. Bárhonnan idézhetnék idevágó gondolatokat – legrészletesebben a *Századunk kihívásai – a magyar irodalom válaszai* című előadás fejt ki e szemléletet. „Nagyon szegények leszünk”, hangzik a figyelmeztetés, ha a szerző-olvasó közti „interakcióból kizárjuk közösségünk meghatározó kérdéseit, hiszen a magyar sors és történelem naponta figyelmeztet létünk meghatározottságaira.” Részletesen taglalja, hogy a valóságvonatkozás, a történelmi analízis, a közösségi sorskérdés vállalása „önmagában nem művészi érték”; de „az esztétikai értékben”, fűzi hozzá Poszler Györgyöt idézve, „az ismeretelméleti és az eszmét sugárzó érték, valamint az emotív és konstrukciós érték »nemcsak kiegészíti, hanem feltételezi, sőt

életre hívja egymást.«” Elismeri azokat az értékeket, melyek nem arról a talajról sarjadnak, de nem hajlandó belenyugodni abba a törekvésbe, amely számúzné a magyar irodalomból a közösségi küldetést – bármily magas esztétikai színvonalon is – vállaló műveket. Egyik mesteréről, Czine Mihályról írván és őt idézve mintha önmagáról is vallana: „a jó irodalom nemcsak szórakoztat, hanem »ébereszt, tudatot formál, közösségbe fog, segít megvalósítani az emberben rejlő lehetőségeket«. Erről a szemléleti alapról kiindulva vallja – a tanulmányok tárgyát tekintve is nyilvánvaló ez persze –, hogy tájékozódásának fő iránya az Ady Endre, Németh László, Illyés Gyula, Nagy László, Csoóri Sándor, Sütő András, Nagy Gáspár művészetével jellemezhető irodalom. Ez a névsor persze megengedhetetlenül szűk, hiszen több tucatnyi névvel egészíthetnénk ki korábbi könyvei alapján, s az előző tanulmánykötetéből, *A szavak értelméből* is számtalan példa – Zalán Tibor, Aczél Géza, Dsida Jenő, Márai Sándor stb. – igazolja, hogy ezen irányon kívül még sokféle figyel. (Az elsők között, amikor sokan mai hívei közül még nem is hallottak róla, méltatta a legnagyobb elismerés hangján Baka István költészetét.) Kiváló Sinka István-, Sütő András- és Nagy László-monográfiája után igazságtalan vele kapcsolatban adósságról beszélni, mégsem hallgathatom el: sokan remélnék Görömbei Andrástól egy Ady Endre- és Csoóri Sándor-monográfiát. S talán ő maga is meglepődik, ha e névsort kiegészítem József Attilával: régóta vár e költőnk egy szintetizálni, különböző irodalomtörténeti korokat és irányzatokat együtt-látni tudó, az emberi-művészi sorskérdéseket mélyen átélni képes irodalomtörténészre.

Az eddigiekből is kitűnik, de a könyv második fejezete nyilvánvalóvá teszi, hogy Görömbei András kérlelhetetlenül szigorú kritikus és kemény szavú vitapartner. Ellenfelének érdemeit sohasem

kisebbíti: Grendel Lajos sarkító tétéleivel vitázva úgy fordítja azokat visszajukra, hogy e „kifordított” álláspontot nem akarja a bírált szerző „nyakába varrni”. Persze, ahol a közös pontok megtalálására kevés reményt lát, ott kendőzetlen indultal fogalmaz. Így írta meg a sokak által bíralt antológiáról, a *Hét évszázad költőiről* az egyik legkeményebb kritikát. Vagy így szállt szembe Kálmán C. György Nagy László trónfosztásának szánt pamfletjével, kíméletlenül leleplezve a kritikus csúsztatásait, önellentmondásait. Ez a két írás azt az érzést keltette bennem, hogy Görömbei András írásainak néha kifejezetten használ, ha véleményét oppozícióban, vitában kényszerül megfogalmazni. Problémafelvetésének amúgy is oppozíciós technikája még jobban érvényre jut, és nem egyszer árnyaltabb érvelésre készíti: a *Nagy László organikus költői világa* című 1995-ös tanulmánya érvelését több helyütt a jóval korábbi, 1989-es *Megjegyzések egy pamflethez* című írása teszi árnyaltabbá, teljesebbé. Kritikáját, hiányérzetét még akkor sem hallgatja el, amikor érezhetően nagyra becsüli a bíralt művet, mint ez a Thomka Beáta Mészöly-monográfiájáról és Zalabai Zsigmond *Verstörténés* című művéről írt opponensi véleményén mindvégig érezhető.

Minden vitázó szándéka, nemes indultal, irodalomszeretetből eredő szenvedélye ellenére higgadt, megfontolt gondolkodó benyomását keltik Görömbei András írásai. A szerves, tudatosan építkező életmű, az önmagával szembe fordulni, magát megtagadni soha nem kényszerülő, mert a kezdetektől szilárd erkölcsi és alkotói alapelveken nyugvó tudósi magatartás e higgadság fedezete. Olyan tudósé, aki képes sokaknak írni, sokakhoz szólni: képes gondolatait olyan nyelven átadni, amely nem csupán az irodalomtudósok számára hozzáférhető. (Kiváló példa erre a könyv talán leginkább szaktudományos célzatú, mégis könnyen olvasható – s mel-

lesleg kiváló – tanulmánya, *A poétikai én változásai Csoóri Sándor költészetében.*) Mert hát mit ér a tudós munkája, ha nem tudja minél többekhez eljuttatni tudományát? Legalábbis én mindig ilyennek képzeltem az igazán nagy tudóst: képes magas tudományát a beavatottság alacsonyabb fokán állókkal is megosztani. Görömbei

András nem csupán előszóban, egyetemi előadásokon és konferenciákon, de írásban is képes *megszólítani*, együttgondolkodásra hívni az irodalomszeretőket és -értőket legszélesebb közönségét.

Nagy Gábor

